

DEMANSIN FIKHÎ BOYUTLARI

Dr. Eyüp ERTAN*

Özet: İnsanın mükellef olabilmesinin temel şartlarından biri kişinin akıl sahibi olmasıdır. İslam âlimleri akılla ilgili gerek doğuştan gerekse daha sonra ortaya çıkan hastalıklara duçar olanlarla ilgili fikhî meselelere çözümler üretmeye çalışmışlardır. Yaşam standartlarının, sağlık hizmetlerinin gelişmesi vb. sebeplerle insanların yaşam süreleri eskiye nazaran uzamıştır. Yaşam süresinin uzaması da beraberinde birtakım sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Akılla ilgili ortaya çıkan sağlık sorunlarından biri de demanstır. Makalemizde demans hastalığının tıbbi açıdan mahiyeti ve ehliyet çeşitleri açısından durumu ele alınacaktır. Bunun yanında İslam hukukunda kişinin hukuki ve ibadetlerle ilgili fiillerine belirli sınırlamalar getiren ehliyet arızaları açıklanacaktır. Ehliyet arızaları kapsamında değerlendirebileceğimiz demans hastasının hukuki ve dini vecibeler açısından hangi hallerde sorumlu tutulacağı, hukuka aykırı fiillerinin ve mali tasarruflarının durumu ve demans hastalığına günümüz hukukunun bakışı gibi konular incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ehliyet, Demans, Ateh, Mecnûn, Sefeh, Edâ ve Vücûb Ehliyeti.

Fiqh Dimensions of Dementia

Abstract: One of the basic conditions for a person to be a responsible person is to be smart. Islamic scholars have tried to produce fiqh solutions for both innate and later diseases which are related to the mind. Due to reasons such as the improvement of living standards and health services, the life expectancy of people has increased compared to the past. The prolongation of life expectancy has led to the emergence of some health problems. One of the mental health problems is dementia. In our article, the medical importance and different kinds of dementia will be examined. In addition, the capacity faults in Islamic Law which impose certain limitations on the legal and religious acts of the person will be explained. Subjects such as dementia disease, which can be evaluated within the scope of one's capability of doing something failures, in which cases it will be held responsible in terms of legal and religious obligations, the legal value of illegal acts, the status of financial savings and the view of today's law on dementia will be tried to be examined.

Keywords: Ahliyyah, Dementia, Senility, Madness, Deceived, Al-Ada and Al-Wujub Ahliyyah.

GİRİŞ

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar temyiz öncesi dönem, temyiz dönemi, ergenlik ve rüşd dönemi olmak üzere çeşitli evrelerden geçmekte ve akli melekeleri dönem dönem değişiklik arz etmektedir. Bu değişim de bazen müktesep bazen de olağanüstü sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Kişinin mükelleflik durumu ise içinde bulunduğu şartlara ve durumlara göre değişiklik arz etmektedir. Bir kısmı kişinin fiilleri neticesinde ortaya çıkan bir kısmın da ise şahsın dahli bulunmayan ve kişinin şer'î hükümlere muhatap kılınmasında ehliyetini daraltan ya da tamamen ortadan kaldıran ehliyet arızaları olarak ifade edilen durumlar

* Milli Eğitim Bakanlığı öğretmen, eyupertan@gmail.com ORC ID: <https://orcid.org/0000-0002-5306-0424> ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

söz konusudur. Demans hastalığı da, ehliyet arızaları arasında sayılabilecek çeşitli sebep ve sonuçları olan bir hastalıktır.

Dinî hükümler asıl itibariyle hastayı, sağlıklıyı, akıllıyı, mecnûnu, küçüğü, büyüğü muhatap kabul etmektedir. Bununla birlikte dini hükümler insanın içinde bulunduğu şartları ve ehliyet durumları ile yaptığı hukuki tasarrufların geçerli olup-olmadığını dikkate alarak ortaya konulmaktadır.

Bu araştırmada ehliyet konusu ele alınıp, ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran sebepler (ehliyet ârizaları) ve demans hastalığı çeşitli yönlerden incelenecektir. Demans hastalığına yakalanan kişinin ibadetleri, muameleleri, bağışları, nikâhı, talakı, işlediği suçlar ile hukuki tasarruflarının geçerli olabilmesi için vasi ya da velisinin onayına ihtiyaç duyulan hükümler irdelenecektir. Ayrıca günümüz hukukunun demans hastalığına bakış açısı ele alınacaktır. Araştırmada fıkıh kaynakları ve demansla ilgili çalışmalardan yararlanılıp tümevarım yöntemi kullanılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Demans hastalığının fikhî hükümlere etkisiyle ilgili yapılmış bir çalışma olmamakla birlikte, en yaygın nedenlerinden olan Alzheimer hastalığının edâ ehliyetine tesirini tahlil eden bir makale Dr. Ömer Menekşe tarafından “İslâm Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri” başlığıyla kaleme alınmıştır.

1. DEMANSIN TANIMI

Yaşam standartlarının iyileşmesiyle birlikte insanların yaşam sürelerinde meydana gelen değişimler kaçınılmaz olarak insan fizyolojisinde birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Kişinin yaşının ilerlemesiyle birlikte nöron (sinir hücreleri) sayısı azalmakta ve iletim hızı yavaşlamakta, bu durum kişinin bilişsel işlevlerinde değişmelere yol açmaktadır.¹ Yaşlanma fizyolojik ve sosyolojik bağlamda değişimlerin ortaya çıktığı bir aşamayı ifade etmektedir. Yaşlanma psikolojik açıdan kişilik özellikleri, algısal süreçler, psikomotor hız ve problem çözme becerileri gibi bilişsel süreçler açısından değişimlerin gözleendiği bir evre olarak tanımlanmaktadır.²

1 Şat, *Hafif Bilişsel Bozukluk ve Erken Evre Alzheimer Tipi Demans Hastalarında Yönetici İşlevler ve İleriye Dönük Bellek Performanslarının İncelenmesi*, 2.

2 Şat, *Hafif Bilişsel Bozukluk ve Erken Evre Alzheimer Tipi Demans Hastalarında Yönetici İşlevler ve İleriye Dönük Bellek Performanslarının İncelenmesi*, 1.

Demans, halk arasında bunama kelimesi ile eşdeğer olarak kullanılmaktadır.³ Demans⁴ unutkanlığın ön plana çıktığı birçok hastalığın genel adıdır. Demans çeşitli sebeplerin⁵ tetiklediği bir hastalık olmakla birlikte,⁶ 65 yaşını aşmış demans hastalarında bu hastalığın en yaygın sebepleri; alzheimer hastalığı (yaklaşık olarak %60 oranında)⁷ başka bir demans çeşidi olan vasküler demans (%15 oranında) ve vasküler demans ve alzheimer hastalığının bir arada bulunmasıdır. Bu da %10 oranında olmaktadır. Bu hastalıkların dışında yer alan diğer hastalıklar demans hastalığının nedenlerinin %10'unu oluşturmakla birlikte %5 oranında demans tablosu metabolik anomaliler (ör: hipotirodizm; tiroit bezinin az çalışmasına bağlı olarak tiroid hormonlarının az salgılanmasıdır.), beslenme bozuklukları (ör: vitamin B12 eksikliği, folik ve demir eksikliği) veya depresyon gibi geri dönüştürülebilir nedenlerle ilişkilidir.⁸ Bununla birlikte demans hastalığında en sık görülen belirtiler; hafıza kaybı, öğrenme güçlüğü, dil ve iletişim problemleri, akıl yürütme ve sorun çözmede ortaya çıkan problemlerdir. Demans genellikle 60 yaş üzerindeki kişileri etkilese de, yaşlanmanın kaçınılmaz bir sonucu değildir. Demans yaşlılık hastalığı da değildir, ama yaşlılıkta sık rastlanılan bir hastalıktır.⁹ Kısaca demans insan zihnini etkileyen sinsi, kolay anlaşılmayan, yavaş ilerleyen, insanın zihni faaliyetlerinde kusurlar meydana getiren bir hastalıktır.

3 Aygün, *Salvia Multicaulis Vahl (Lamiaceae) Uçucu Yağının Skopolamine İle Oluşturulan Alzheimer Tipi Demans Rat Modelindeki Etkileri Üzerine Çalışmalar: Davranışsal Yaklaşımlar*, 1.

4 Demans: Latince zihin anlamına gelen mens” kelimesinden türetilen demans “demans” “var olan yerleşmiş zihin yetimi” anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bk. Aygün, *Salvia Multicaulis Vahl (Lamiaceae) Uçucu Yağının Skopolamine İle Oluşturulan Alzheimer Tipi Demans Rat Modelindeki Etkileri Üzerine Çalışmalar: Davranışsal Yaklaşımlar*, 4.

5 Alzheimer hastalığına sebep olan hastalıklar: Demans, organik bir beyin hastalığının varlığı ile birlikte bir beyin sendromu hastalığıdır. Demansa neden olan bu hastalıklar başlıca iki ana çeşittir. Primer (Birincil) Demanslar: Demansların büyük bölümünü oluşturan bu grup, beyinde ilerleyici hücre hasarına ve ölümüne neden olur. Sekonder (İkincil) Demanslar: Bu gruptaki hastalıklar, beyin dokusunda hasara yol açarlar ve demansa neden olurlar. Geniş bilgi için bk. Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 15-16.

6 Gür, *Alzheimer Hastalığında Mrg Kantitatif Atrofi Analizleri İle Nöropsikolojik Tanı Testleri İlişkisi*, 8; Kesken, “Alzheimer Hastalığı”, 12.

7 Bazı kaynaklarda demans hastalığının sebepleri arasında Alzheimer’ın %80 civarında olduğu ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Vardarlı, *Alzheimer ve Demans Hastalığı İçin Bitki Ekstraktlarından Yeni Aday İlaç Molekülü Eldesi*, 2.

8 Vardarlı, *Alzheimer ve Demans Hastalığı İçin Bitki Ekstraktlarından Yeni Aday İlaç Molekülü Eldesi*, 2.

9 Güçer, *Demans Tanısı Konmuş Bireylerin Davranış Sorunları İle Beslenme Durumlarının Değerlendirilmesi ve Buna Yönelik Beslenme Modelinin*, 14.

2. DEMANSIN EVRELERİ

Demansın birçok çeşidi¹⁰ olmakla birlikte tıp doktrininde demansa ağırlık dereceleriyle ilgili ölçütler getirilmiş hafif, orta ve ağır olmak üzere üçlü bir tasnife gidilmiştir.

2.1. Hafif Evre (ilk): Bu evredeki demanslıda iş ya da toplumsal etkiler gibi alanlarda önemli ölçüde bozulma olsa da kişisel bakımı yeterli ve yargılama yeteneği yerindedir. Bağımlı olmadan yaşamını sürdürebilir. Hastanın zarar görmemesi için gözlemci gerekir. Bu evrede hastalığın başlangıç belirtileri, enerji ve istek kaybı, bencillik, kibarlık, duyarlılık kaybı, kuşkuculuk, mükemmeliyetçilik, ayrıntılara karşı dikkatsizlik, uygunsuz fıkrâ anlatma ve şaka yapma gibi psikiyatrik bozukluklar olarak görülebilmektedir. Ayrıca bu evrede kişide hijyen bozulması, işini, gücünü, sosyal ve entelektüel aktivitelerini engelleyebilecek günlük yaşam faaliyetlerinde azalmalar ile bellek bozuklukları ve kognitif (bilişsel) bozulmalar vardır.¹¹

2.2. Orta Evre: Demanslı, bu evrede bağımlı olmadan yaşayabilmekte güçlük çeker. Belirli ölçüde gözetim ve refakatçi gereklidir. Hastalık bu evrede belirgin hale gelmiş, kognitif ve mental (zihinsel) bozulma belirginleşmiştir. Yakın hafıza kusurları vardır, uzak hafıza nispeten korunmuştur. Dikkatte azalma, soyut düşünmede kayıp, konfabulasyon (kişinin kendisi ya da dünya hakkında uydurma, çarpık veya yanlış yorumlanmış anılar üretme), diğer davranışsal işlevlerde (konuşma, davranış, muhakeme yürütücü fonksiyonlar gibi) etkilenme olur.¹²

10 Demans hastalığının en yaygın iki şekli vardır: Alzheimer ve Vasküler demans Alzheimer hastalığı (AH), 1960'lara kadar çok nadir görülen ve ileri yaşlarda başlayan bir hastalık olarak biliniyordu. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda bu görüş değişmiştir. Alzheimer hastalığı, otuzlu yaşlardan sonra başlayıp herhangi bir yasta ortaya çıkan, etiolojisi (sebebi) bilinmeyen, ilerleyici demansa neden olan bir hastalık olarak da tanımlanmaktadır. Hastalığa Alzheimer ismini veren kişi Dr. Alzheimer'in klinik Şefi Dr. Emil Kraepelin'dir. Kraepelin 1910'da yayınlanan Klinik Psikiyatri kitabında "Senil Beyin Hasarı" başlığından sonra "Alzheimer Hastalığı" terimini kullanmıştır. Alman psikiyatristi ve nöropatoloğu Alois Alzheimer ilk kez "presenil dementia" "erken yaşlanma bunaması" vakasını yayınlamış ve bu hastalık daha sonra ünlü psikiyatrist Emil Kraepelin tarafından "Alzheimer Hastalığı" olarak tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. Kaya, *Alzheimer Hastalığında Erken Tanıyı Sağlayacak Biomarkerlerin Tanımlanması*, 2; Menekşe, "İslâm Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri", 152

2. **Vasküler demans:** Vasküler demans terimi, 1672'de Thomas Willis tarafından tanımlanan beyin kanaması sonrası demans vakalarına uzanmaktadır. Vasküler demans, Alzheimer hastalığından sonra demansın en çok gözlenen alt türüdür. Fakat Alzheimer hastalığının aksine lisanslı bir tedavi yöntemi bulunmamaktadır. Atardamarların tıkanması veya art arda gelişen inmelere (felç) bağlı olarak beyne giden kan akımının kesintiye uğraması sonucu gelişir. Temelinde diyabet ve yüksek kan basıncı hastalıkları bulunabilir. Vasküler demans, besinsiz ve oksijensiz kalan beyin hücrenin ölümüyle ilerlemektedir. Semptomları, düşünmede yavaşlama, anlama ve planlamada yaşanan zorluklar, dengede durma ve yürümede yaşanan zorluklar olarak sıralanabilir. Geniş bilgi için bk. Yalçınöz, *Alzheimer ve Vasküler Demans Hastalarının EEG Kayıtlarının Senkronizasyon Analiziyle İncelenmesi*, 2-3.

11 Yahya Karaman, *Demanslar*, 38.

12 Karaman, *Demanslar*, 38.

2.3. Ağır Evre (geç): Demanslının günlük yaşam etkinlikleri sürekli gözetim gerektirecek düzeyde bozulmuştur. Az da olsa kişisel bakımını sağlayamaz.¹³ Bu evrede demanslı sık sık kaybolur, paranoid kişilik bozukluğu (amansız bir güvensizlik ve şüphe duymak için yeterli sebep olmamasına rağmen başkalarından şüphe duyma), absürt davranışlar, kilo kaybı, afazi, (beyindeki konuşma merkezlerinde meydana gelen bir hasar sonucunda konuşma, konuşulanı anlama, adlandırma, tekrarlama, okuma veya yazma gibi becerilerin kısmen ya da tamamen kaybı), agnozi (nesne, kişi, ses ve kokuları tanımama), bilinç değişiklikleri vb. semptomlar görülür.¹⁴

3. DEMANS KAVRAMI İLE BAĞLANTILI TERİMLER

Kişinin geçirdiği evreler ve aklî olgunluk durumu hayatının çeşitli aşamalarında farklılık arz edebilmektedir. Kişinin bulunduğu evre ve aklî olgunluk durumu edâ ve vücûb ehliyetini etkilemektedir. Edâ ve vücûb ehliyetini etkileyen arızalar, kişinin mükellefiyet durumuna da tesir etmektedir.

Edâ ehliyeti arızalarından olan demans hastalığı, akıl hastalığı (cünûn), bunaklık (ateh), sefihlik durumlarına kıyas ederek ele alınacaktır. Demans ile ilgili hükümleri açıklamadan önce cünûn, ateh, sefeh kavramlarının kısaca açıklanması gerekmektedir. Demans hastası gösterdiği semptomlar dikkate alındığında ağır evredeyken mecnûn, orta evrede ma'tûh, hafif evrede ise sefih kişinin tâbi olduğu hükümler çerçevesinde ele alınarak incelenecektir.

3.1. Cünûn; Akıl zayıflığı olarak kabul edilen doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan bir durumdur. Kaynaklarda cünûn olarak ifade edilir. Bu hastalığa yakalanan kişiye mecnûn denilmektedir. Mecnûn, mecnûn-i mutbak ve mecnûn-i gayr-i mutbak olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mecnûn-i mutbak; deliliği aralıksız bir ay veya diğer bir görüşe göre bir yıl devam eden kişidir. Mecnûn-i gayr-i mutbak ise; deliliği sürekli olmayan, bir ay diğer görüşe göre bir yıl içerisinde ara sıra kendine gelen normal insanlar gibi davranan, deliliği süreklilik arz etmeyen¹⁵ saralı gibi nöbetler halinde gelen kişidir.¹⁶

3.2. Ateh; Şuuru karışık, anlayışı az, bazen normal insan gibi bazen de mecnûn gibi davranan (gel-git akıllı, bunamış) kişidir. Bununla birlikte, akıl has-

13 Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 8.

14 Karaman, *Demanslar*, 38.

15 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, IV, 55; İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 358; Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, VII, 268.

16 Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü*, 246.

tası gibi rast geldiğine sövüp sataşmayan kimsedir.¹⁷ Mecellede ma'tûh, "Ma'tûh, ol muhtelleş-şuur olan kimsedir ki, fehmi kalil ve sözü müşevveş ve tedbiri fâsîd olur." ifadesiyle şuuru karışık, anlayış ve kavrayışı zayıf, konuşmaları düzensiz ve işlerini gereği gibi görmekte kendi başına yeterli olamayan kişi olarak tarif edilmiştir.¹⁸ Ma'tûh kişideki akılsal ve işlevsel yetersizlik onu mümeyyiz küçükler seviyesine indirir. Hukuki tasarruflar alım-satım, kira vb. malî tasarruflar konusunda mümeyyiz çocuk için geçerli olan üçlü ayırım (tamamen yararına, tamamen zararına, hem zarar hem de yarar ihtimali bulunan tasarruflar) burada da geçerlidir. Ceza ehliyeti olmayan ma'tûhun ibadetlerle mükellef olduğunu kabul eden fakihler bulunmakla birlikte çoğunluğa göre ibadetlerle mükellef değildir.¹⁹

Cumhur, bunaklığı delilik gibi kişiden sorumluluğu kaldıran bir durum gibi kabul etmiş,²⁰ bu konuda Hz Peygamber'in şu iki hadisiyle amel etmiştir: "Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya kadar, akıl hastalığına duçar olandan akli başına gelinceye kadar ve çocuktan bulûğ (ergenlik) girinceye kadar."²¹ Cumhurun delil aldığı diğer rivayet ise "Bunamış kişi akıllanıncaya kadar."²² hadisidir. Ateh ile cünun arasındaki farkı şöyle ifade edebiliriz; ateh akıl ve kavrama zayıflığı, cünun ise kişiyi dengesiz davranışlara iten aklî dengenin yitirilmesidir.

3.3. Sefeh: Sefih; akli başında, temyiz gücü tam olmasına rağmen malî üzerinde akıl ve mantık dışı tasarruflarda bulunan kimsedir. Malını yerli yersiz saçıp savurur. Sefehlik ârîzî tedbirsizlik durumudur, bu durumda olan kişiye sefih denir.²³ Ebû Hanife sefihin hacrini câiz görmez. Ebû Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, bunların, mallarını telef etmelerini önlemek için hacredilmeleri gerekir. Uygulama bu sonuncu görüşe göre olmuştur. İmam Muhammed, bunların hacrinde hâkimin hükmünü gerekli görmez. Sefihler, her türlü ibadet ve tekliflere muhataptırlar. Evlenme, boşanma gibi, rucu edilmeyen kavli tasarrufları geçerlidir. Bunun dışındaki tasarrufları mümeyyiz küçüğün tasarrufları gibidir.²⁴

17 Zeylai; *Tebyinü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dakâik ve Hâşiyetü's-Şelebi*, V, 191; Dımeşki, *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, VI, 144; Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, VII, 268; Beşir Gözübenli, "Ateh", *DİA*, IV, 51-52.

18 Teftâzânî, *Şerhu't-Telvih ala't-Tevzih*, I, 337; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 945.

19 Çalış - Yaman, 235, 238.

20 Zeylai, *Tebyinü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dakâik ve Hâşiyetü's-Şelebi*, V, 191.

21 Ebû Dâvud, *Sünenü Ebi Dâvud*, "Hudûd", 17.

22 Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, "Hudûd", 1.

23 *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 946; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 238.

24 Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 238, 239.

4. EHLİYET VE EHLİYET ÂRIZALARI

4.1. Ehliyetin Tanımı

Sözlükte “yetki, elverişlilik, liyakat, yeterlilik” gibi anlamlara gelen ehliyet,²⁵ fıkıh usûlü kavramı olarak en genel anlamıyla kişinin dinî-hukukî hükümlere muhatap olmaya elverişliliğini ifade eder.²⁶

4.2. Ehliyet Çeşitleri

Ehliyet; vücûb/ hak ehliyeti ve edâ/ fiil ehliyeti olmak üzere iki kısma ayrılır.

4.2.1. Vücûb/Hak Ehliyeti

Kişide dinî-hukukî hakların (ilzâm) ve borçların doğmasını (iltizâm) mümkün kılan ehliyettir.²⁷ Buna “hak ehliyeti” de denilmektedir. Bu hakka sahip olabilmek için insan olmak ve hayatta bulunmak yeterlidir. Kişi ana rahmine düştüğü andan itibaren ölüncüye kadar bu ehliyete maliktir. Vücûb ehliyeti kişilerin hareket ve tasarruflarına bağlı olmadığı için edâ ehliyetine nazaran donuk bir ehliyettir. Modern hukukta vücûb ehliyetine hukuki şahsiyet/ kanuni kişilik denilmektedir.²⁸

4.2.1.1. Eksik (nâkıs) vücûb ehliyeti

Eksik vücûb ehliyeti, anne karnındaki çocuk için söz konusudur. Eksik vücûb ehliyeti borçlanmayı değil, hak kazanmayı temin eden bir ehliyettir.²⁹ Dolayısıyla cenin için bu dönemde sadece mirasçı olma, kendisine yapılan vasiyeti hak kazanma, nesebin sübutu gibi kabule ihtiyaç duymayan lehine hakları sahiptir. Cenin borçlanma, yakınlarının nafakasını temin etme gibi kabule ihtiyaç duyan haklara sahip değildir.³⁰

4.2.1.2. Tam vücûb ehliyeti

Tam vücûb ehliyeti, ceninin canlı olarak doğmasıyla başlar ve ölümüne kadar devam eder. Bu dönemde hak ehliyetinin yanında borç ehliyeti de devreye girer. Kişi yaşadığı sürece vücûb ehliyetine tam olarak malik olur. Dolayısıyla dünyaya

25 Züheylî, *el-Veciz fi usûli'l-fıkfi'l-İslâmî*, I, 492; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 218.

26 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 332; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 99; Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 237.

27 *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 152.

28 Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 99; Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü*, 240.

29 *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 153.

30 Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü*, 240; Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 178.

geldikten sonra her insan öşür, haraç gibi vergilerle yükümlüdür ve bu konuda alimler arasında icmâ vardır. Zekât ibadeti konusunda ise Hanefî fakihleri farklı düşünmektedir. Onlara göre zekât yükümlülüğünde ibadet özelliğinin baskın olmasından hareketle, zekâtla mükellef olmak için tam edâ ehliyetine (aklı denge-ergenlik çağına ulaşmış olma) sahip olmak şarttır.³¹

4.2.2. Edâ/Fiil Ehliyeti

Günümüz hukukunda fiil ehliyeti olarak ifade edilen edâ ehliyeti kişinin şer'an geçerli olacak şekilde hukuki işlem yapabilmeye elverişli olmasıdır.³² Edâ ehliyeti, akli ve bedeni yetkinlikle ilgilidir. Edâ ehliyeti vücüb ehliyetinin aksine bir anda ortaya çıkmaz, akli ve bedeni gelişime paralel olarak zamanla ortaya çıkar. Usul ve fıkıh bilginleri edâ ehliyetini tam (kâmil) ve eksik (nâkıs) şeklinde iki kısımda incelemektedirler.³³

4.2.1. Eksik (nâkıs) Edâ Ehliyeti

Eksik (nâkıs) edâ ehliyeti, kişinin temyiz gücüne sahip olduğu dönemde söz konusudur. Bu dönemde kişinin akli henüz kemale ermediği için başkalarının destek ve tavsiyelerine ihtiyacı vardır. Bu destek veli ya da vasisinin tenbih ve yol göstermesi şeklinde gerçekleşir.³⁴ Eksik (nâkıs) edâ ehliyetinin kişinin mali, dini tasarrufları açısından ve özellikle ibadetler açısından önemli sonuçları vardır. Şöyle ki; eksik (nâkıs) edâ ehliyetli kişi, ibadet yapmakla mükellef olmamakla birlikte, yaptığı ibadetler sahih olarak gerçekleşir. Dolayısıyla ergenlik çağına girmemiş mümeyyiz çocuk namaz, oruç gibi ibadetlerle mükellef değildir. Ancak namaz kılar veya oruç tutarsa ibadetleri sahihtir.³⁵

4.2.2. Tam (kâmil) Edâ Ehliyeti

Aklın kemale ermesi ve bedenin emirleri yerine getirebilecek güce ulaşmasıyla kişi tam edâ ehliyetine sahip olur.³⁶ Tam edâ ehliyeti ile kişi, tasarruflarını kimsenin yol gösterme, onay ve denetimine ihtiyaç duymaksızın tek başına yap-

31 Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslâm Hukuna Giriş*, 224.

32 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 248; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveyytiyye*, "Ehliyet", VII, 152; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 99; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 180.

33 Serahsî, *Usûlü's-Serahsi*, II, 340; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 225.

34 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 259; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 180.

35 Serahsî, *Usûlü's-Serahsi*, II, 344; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 227.

36 İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-Envâr*, 335; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveyytiyye*, "Ehliyet", VII, 153.

bilme, icra ettiği hukuki ve dini tasarrufların sonuçlarına katlanıp teklifi hükümlere muhatap olmaya elverişli olur.³⁷ Akıllı, bulûğ çağına ermiş, reşit, ruhen ve bedenen sağlıklı, mahcur olmayan her kişi tam edâ ehliyetine sahiptir.³⁸

5. VÜCÛB VE EDÂ EHLİYET AÇISINDAN İNSANIN EVRELERİ

Vücûb ve edâ ehliyeti açısından insanın hayatı bütüncül olarak ele alındığında farklı evreleri vardır. İnsan hayatı cenin dönemi, temyiz öncesi dönem, temyiz dönemi, ergenlik ve rüşd dönemi olmak üzere dört evrede ele alınabilir.³⁹

5.1. Cenin dönemi

Cenin, anne rahminde bulunan çocuktur. Bu dönemdeki çocuk asıl itibariyle müstakil, bir varlık kabul edilse de anneye bağlı olarak hayatını devam ettirir. Bu sebeple cenin yalnızca lehine olan hakları kazanabilir. Yapısı itibariyle kabul gerektirmeyen ve menfaatine olan akitlerden doğan haklar, cenin için saklı tutulur, sağ doğduğunda adına tescil ve tespit edilir. Bunun yanında sırf menfaatine bile olsa “hibe” gibi kabulü gerektiren akitlerden kaynaklı haklara sahip olamaz. Netice itibariyle bu dönemde cenin için eda ehliyeti yoktur, sadece eksik vücûb ehliyeti vardır.⁴⁰

5.2. Temyiz Öncesi Dönem (Gayrı Mümeyyiz Çocukluk)

Çocuk doğumundan temyiz yaşı olarak kabul edilen yedi yaşına kadar devam eden sürede tam vücûb ehliyetine sahiptir. Bu dönemdeki çocuğun temyiz gücü gelişmediği için edâ ehliyeti yoktur. “Gayr-i mümeyyiz sabı” olarak adlandırılan⁴¹ çocuğun sahil irade ve niyeti olmadığından, ortaya koyduğu irade beyanından sorumlu tutulamaz. Dolayısıyla hiçbir sözlü hukuki tasarrufu geçerli değildir. Temyiz öncesi dönemdeki çocuğun cezai sorumluluğu söz konusu değildir.⁴² Bulûğ çağından önceki çocuk ve bulûğ çağına ermiş bunak, akli kemale ermemiş temyiz öncesi çocuk gibi değerlendirilir.⁴³

37 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 182.

38 Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, 145.

39 Genellikle usul eserlerinde insanın geçirdiği evreler dört evre (cenin dönemi, temyiz öncesi dönem, temyiz çağı, ergenlik ve rüşd dönemi) şeklinde ele alınmakla birlikte bazı kaynaklarda bu evreler ergenlik ve rüşd ayrı ele alınarak beş evre şeklinde incelendiği görülmektedir. Geniş bilgi için bk. *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytîyye*, “Ehliyet”, VII, 155.

40 Zühayli, *el-Veciz fi usûli'l-fıkfi'l-İslâmî*, I, 493; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 100; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 227.

41 Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 100.

42 Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü*, 243.

43 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 332; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 248.

5.3. Temyiz Çağı

Temyiz çağı, kişinin iyiyi kötüden, kârlıyı zararlıdan ayırt etmeye başlamasını ifade eden dönemden bulûğa ulaşıncaya kadar geçirdiği süredir.⁴⁴ Temyiz çağına ermiş çocuğun mükellefiyetlik durumu, bedenî ve malî cezalar, ibadet yönlerinden daha önce izah edildiği üzere gayrı mümeyyiz çocuklukla aynıdır, aralarında fark yoktur. Temyiz çağındaki çocuğun kavli tasarrufları ise üç kısımda incelenir: Lehine olan kavli tasarrufları geçerlidir. Aleyhine olan kavli tasarrufları geçerli değildir. Leh ve aleyhine olma ihtimali olan kavli tasarrufların geçerliliği velisinin iznine bağlıdır.⁴⁵

Kabiliyetinden emin olunan çocuğa, velisi tarafından ticari faaliyetler için izin verilebilir. Bu izne sahip çocuğa “me’zûn” denilmektedir. Me’zûn mümeyyiz çocuğun tasarrufları, velisinin izin verdiği konularda veli onayı gerekmeksizin geçerlidir.⁴⁶

Mümeyyiz çocuk iman ve ibadetlerle de mükellef değildir. Ancak bu dönemde ki çocuğa ibadetler öğretilir, nitekim edâ ettiği namaz, oruç gibi ibadetleri sahihtir.⁴⁷

5.4. Bulûğ ve Rüşd Dönemi (Mükellefiyet Çağı)

Bulûğ dönemi, kişinin güç kazanıp çocukluktan çıkıp tam anlamıyla mükellef olmasıdır. Cünüplük, hayız, hamile kalma, hamile bırakma gibi tabii ergenlik özelliklerinin ortaya çıkmasıyla⁴⁸ veya âlimler arasında görüş ayrılığı olmakla birlikte genel kabule göre on beş yaşının tamamlanmasıyla birlikte başlar.⁴⁹

İslam hukukuna göre bulûğ çağına akıllı olarak ulaşmış, ehliyetini daraltacak veya ortadan kaldıracak bir durum ortaya çıkmamış kişi tam manasıyla mükelleftir. Bulûğ çağına ermiş kimsenin reşid olması durumunda onun için tam edâ ehliyeti sabittir. Dinî edâ ehliyeti reşid olmasına bakılmaksızın meydana gelmiştir. Dolayısıyla akıllı olarak bulûğ çağına giren kişiden namaz, oruç ve hac gibi ibadetleri yapması beklenir. Yaptığı bütün sözleşmeler ve hukuki tasarrufları bağlayıcıdır. İşlediği suçlardan sorumludur. Örneğin, cinayet işlese, zina etse ya da iftira atarsa cezalandırılır.⁵⁰

44 *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 161; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 229.

45 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 346; Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü*, 243.

46 Atar, *Fıkıh Usulü*, 149.

47 Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 233.

48 *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 160.

49 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, III, 74; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 231.

50 Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 335; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 160.

Bulûğa erdikten sonra kişinin mallarına sahip çıkma ve idare edebilmede gerekli akli ve fikri olgunluğa ulaşması literatürde “rüşd” olarak ifade edilmektedir. Rüşd, Mecellede “*reşid, malını muhafaza hususunda takayyüt ederek sefeh ve teb-zirden tevakki eden kimse*” olarak tanımlanmaktadır.⁵¹

Reşid olan kimse, kanuni temsilcinin onayına ihtiyaç duymadan hukuki tasarruflarda bulunabilmekte, tasarruflarının geçerli olması için izne ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla her bakımdan hür bir şahsiyettir. Rüşd döneminin, bulûğ ile birlikte bulunduğu kabul edilse de, takdir edilmiş belli bir yaş sınırı yoktur.⁵² Aşağıdaki tabloda ehliyet açısından insan hayatının dönemleri gösterilmektedir.⁵³

Hayatın Dönemleri	Vücûb Ehliyeti		Edâ Ehliyeti	
	Eksik(Nâkıs)	Tam(Kâmil)	Eksik(Nâkıs)	Tam(Kâmil)
Cenin Dönemi	+	-	-	-
Temyiz Öncesi Dönem	-	+	-	-
Temyiz Dönemi	-	+	+	-
Bulûğ ve Rüşd Dönemi	-	+	-	+

6. EHLİYETİ DARALTAN SEBEPLER (EHLİYET ÂRIZALARI)

Fıkıhta, ehliyeti ortadan kaldıran ya da daraltan sebepler “avâriz” olarak ifade edilmektedir. Avâriz, âriz kelimesinin çoğulu olup sözlükte, sonradan ortaya çıkan şey olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴

Kişi tam tasarruf ehliyetini elde ettikten sonra, bazı faktörler onu kullanmasına engel olabilmektedir. Bu durumlarda insan borçların ifası, hakların kullanılması vb. açılardan kâmil bir insan derecesinde görülmemektedir. İslam Hukukunda “ehliyet arızaları” olarak adlandırılan bu faktörler, şahsın kendi kusurundan kaynaklanabileceği gibi iradesi dışında da gerçekleşebilmektedir. Bazı usûlcüler bu sebepleri meydana gelmesi açısından, semâvî ve müktesep olarak gruplandırmaktadır.⁵⁵

51 *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 989.

52 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 112; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 232.

53 Acat, *İslam Hukukunda Akıl Hastalıklarının Muâmelâta Etkileri*, 29.

54 Aydın, “Avâriz”, *DİA*, IV, 108.

55 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 263.

6.1. Semâvî Ârızalar

Meydana gelmesinde insan iradesi ve tercihinin söz konusu olmadığı, bir diğer ifadeyle insanın dışında gerçekleşen, kişinin ehliyetini olumsuz yönde etkileyen hallere “semâvî arızalar” denilir. Bu tür arızaların kapsamına giren durumların oluşmasında insanın iradesi etkili olmadığı gibi, ortadan kalkmasında/kaldırılmasında da doğrudan etkili değildir. Allah’tan geldiği için semâvî diye isimlendirilmiştir.⁵⁶

Semâvî ehliyet ârızaları konusunda fukaha arasında tam bir fikir birliği olmakla birlikte genellikle kaynaklarda semâvî arızalar; küçüklük (sığar), akıl hastalığı/delilik(cünûn), akıl noksanlığı/bunama (ateh), bayılma (iğmâ), uyku (nevm), unutma (nisyân), hayız ve nifâs, ölümcül hastalık (maraz-ı mevt), kölelik (rıkk) ve ölüm olarak sınıflandırılmıştır.⁵⁷

6.2. Müktesep Ârızalar

Meydana gelmesi mükellefin veya üçüncü şahısların ihtiyar ve iradesiyle mümkün olan, sonradan kazanılan ve ehliyeti olumsuz yönde etkileyen durumlara “müktesep arızalar” denir. Müktesep arızalar; cehalet (cehl), hata, şaka (hezl), ölçsüz harcamalar yapma (sefeh), sarhoşluk (sekr) ve zor altında bırakılma (ikrah) olarak sınıflandırılmıştır.⁵⁸

7. EHLİYET ÂRIZALARI AÇISINDAN DEMANSLİNİN DURUMU

Meydana gelmesinde insan iradesi ve tercihi söz konusu olmayan semâvî ârızalardan bir tanesi de demans hastalığıdır. Yaşam standartlarının iyileşmesiyle birlikte toplumda yaşlı nüfus artmıştır. Artan yaşlı nüfus yaşlılığa bağlı hastalıkların toplumda artmasına yol açmıştır. Toplumda yaygın hale gelen demans hastalığının fikhî hükümlere etkisi merak konusu olmuştur. Demanslının ibadetlerle mükellef olup olmadığı, malî, bedenî tasarruflarının bağlayıcılığı, ceza ehliyetine sahip olup olmadığı yaptığı hibe ve bağışların geçerliliği önem arz etmektedir.

56 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 262; İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-Envâr*, 338; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 153; Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 233.

57 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 263; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Ehliyet”, VII, 155, 157; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 183-188.

58 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, 330; Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 339; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* “Ehliyet”, VII, 161.

7.1. Demanslının Bedenî İbadetleri

Sorumluluk veya ifanın kişinin şahsı veya malı ile ilgili olması bakımından ibadetler bedenî, malî, hem bedenî hem malî yönü olan olmak üzere üç şekilde incelenmektedir. Namaz, oruç, itikâf gibi ibadetler bedeni; zekât, sadaka, kefâretler ve kurban gibi ibadetler malî; Hac ve umre ise bedenî ve malî yönü olan ibadetlerdir.

Demans hastalığı genellikle erken, orta ve ileri evre olmak üzere üç evreden oluşmaktadır. Demanslının ibadet mükellefiyeti de bu evrelere göre farklılık arz etmektedir.

Demanslı hafif evrede -toplumsal etkileri olan alanlarda önemli ölçüde bozulma olsa da- kişisel bakımı yeterli ve yargılama yeteneği yani akli yetileri yerinde olduğundan, bağımlı olmadan yaşamını sürdürebilmektedir. Hafif evrede demanslının gözlemlenmesi, kontrol altında tutulması gerekmektedir.

Hafif evredeki demanslıda kısmi olarak akıl zayıflığı bulunduğundan, ergenlik çağındaki insanın ehliyeti gibidir ve ibadetlerden muaf tutulmaz. Unuttuğu veya yanlış edâ ettiği ibadetler unutkanlık hükümleri çerçevesinde değerlendirilir.⁵⁹

Demanslının bağımlı olmadan yaşamakta güçlük çektiği, belirli ölçüde gözetim ve refakatçi kontrolü gerektiği, davranışsal (konuşma, davranış, muhakeme, yürütücü fonksiyonlar gibi) işlevlerde etkilenme olduğu orta evrede tasarrufları ma'tûhunki gibidir. Zira bu devrede demanslının sözleri çelişkilidir. Bazen normal insan gibi, bazen de mecnûn gibi davranabilmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi ma'tûhun edâ ehliyeti nakıstır. Orta evredeki demanslı, mümeyyiz çocuk (mümeyyiz sabi) gibidir, mümeyyiz çocuğun da akli tam değildir. Zira bu evrede akli tamamen kaybolmamış kişi bunama derecesine ulaşmamıştır. Dolayısıyla orta evredeki demanslı, mümeyyiz çocukta olduğu gibi iman ve ibadetlerle de mükellef değildir. Demanslı kişinin bu evrede akli dengesi bazen yerine gelmekte, bazen de akli dengesini kaybetmektedir. Akli dengesinin olduğu vakitlerde namaz, oruç gibi bedeni ibadetlerle mükellef olduğunu, akli dengesinin yerinde olmadığı durumlarda ise bedenî ibadetlerle mükellef olmadığını kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Hükümler illetlerle birlikte vardır veya yoktur. Akil olduğunda kişinin mükellef olması, akil olmadığına ise mükellef olmaması gerekir.⁶⁰

Üçüncü evreye ulaşan demanslı, konuşma, konuşulanı anlama, adlandırma, okuma veya yazma gibi becerilerini kısmen ya da tamamen kaybetmekle birlikte,

59 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 346; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûlü'l-Pezdevî*, IV, 370; Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü*, 243.

60 Emîr Azîmâbâdî, *Avnül-ma'bûd*, XII, 52.

kişide bilinç değişiklikleri meydana gelmekte ve akli yetilerini büyük oranda kaybetmektedir. Bu evredeki demanslı, fıkıh kitaplarında “mecnûn-i mutbak” olarak ifade edilen; deliliği aralıksız bir ay veya diğer bir görüşe göre bir yıl devam eden kişi gibi kabul edilebilir. Bu evrede demanslının hastalığı artık sürekli. Delilik, edâ ehliyetini ortadan kaldıran kusurlardandır. Üçüncü evredeki demanslıda edâ ehliyetinin temelini oluşturan temyiz ve akıl ortadan kalktığı için tasarrufları şer’î sonuçlar doğurmaz. Bu evrede kişide akıl zail olduğu için mecnûn durumundadır.

Mecnûn olmanın kişinin temizlik, namaz ve oruç gibi ibadetleri üzerinde etkileri olduğu muhakkaktır. Fakihler deliliğin az veya çok olması arasında ayrıma gitmeksizin abdesti bozacağını kabul etmişlerdir.⁶¹ Abdesti bozan delilik durumu teyemmüm abdestini de bozmaktadır.⁶² Mecnûn-i mutbak hükmünde kabul ettiğimiz demansın üçüncü evresindeki hastadan, akıl zail olduğu için kişinin edâ ehliyeti de ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla namaz ibadeti de düşmektedir.⁶³ Üçüncü evredeki demanslı, ayette ifade edilen⁶⁴ “Ramazan ayına ulaşır orucun farzietini idrak edecek” akli yetiye sahip olmadığı için oruç da farz değildir. Aya şahit olmuş, delilik durumu Ramazan ayı boyunca devam eden kişi gibidir.⁶⁵ Dolayısıyla orucun farzietini için gerekli şart olan akıl olmadığından, demans hastalığının üçüncü evresindeki kişilere oruç farz değildir. Bu aşamadaki demanslıya oruç kefareti gerekmez ancak ailesi veya velisi onun adına sadaka-i fıtır (fitre) verebileceği kanaatindeyiz

İnsan yaşlandıkça akli melekelerini geçici olarak kaybedebilmektedir. Bu durumdaki kişi deli olarak adlandırılmaz, ancak akli melekesini kaybettiği süre zarfında yaşlı kişinin edâ ehliyeti ortadan kalkmaktadır. Kişinin yaşlılığı ilerlediğinde akli yerinde ise namaz gibi bedeni ibadetleri yapar ancak oruca takat getiremiyorsa fidye verir. Demanslı kişi çok nadir de olsa normal insanlar gibi davranabilmektedir. Bu durumda namazını kılabılır, orucunu tutabilir. Ancak geçirdiği namaz ve oruçları kaza etmesi kendisinden istenilmez. Ancak ağır evrede olan demanslı için ailesi fidye verebilir. Ağır evrede demanslının ibadet sorumluluğu kalktığından irtidat ettiği taktirde dikkate alınmaması gerektiği kanaatindeyiz.

61 Mevsîli, *el-İhtiyar li ta’lîl-i-muhtâr*, I, 10; Zeylai; *Tebyînü’l-hakâik Şerhu Kenzi’d-dakâik ve Hâşiyetü’ş-Şelebi*, I, 10; Cezîri, *el-Fıkh ala’l-mezâhibi’l-erba’a*, I, 74; *el-Mevsûatü’l-fıkhiyyetü’l-Kuveytyyye*, “Eserü’l-cünûn fi sükûti’s-salât”, XVI, 102.

62 *el-Mevsûatü’l-fıkhiyyetü’l-Kuveytyyye*, “Nevâküzü’t-teyemmüm”, XLI, 150.

63 *el-Mevsûatü’l-fıkhiyyetü’l-Kuveytyyye*, “Nevâküzü’t-teyemmüm”, XVI, 102.

64 Bakara, 2/185; “Ramazan ayı ki onda Kur’an, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun...”

65 Serahsi, *el-Mevsûat*, III, 88; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 163; Mevsîli, *el-İhtiyar li ta’lîl-i-muhtâr*, I, 135.

7.2. Demanslının Malî İbadetleri

Malî ibadetler denildiğinde akla ilk gelen zekât ve kurbandır. Hanefilerin dışında diğer mezhepler, zekât ibadeti için kişide mükellefte aranan şartları aramışlar, ayetlerin zahiri ile amel etmişlerdir. Zekât malla ilgili olduğundan kişinin durumu önemli değildir. Cumhura göre nisap miktarı malın olması zekâtın farz olması için yeterlidir. Kişinin deli, bunak, sefih veya yaşının küçük olması durumu değiştirmez. Sayılan gruptakilerin her birinin zekâtını velileri vermelidir.⁶⁶ Demans hastalığına yakalanan kişi hakkında cumhurun görüşü esas alındığında her üç aşamada da zekâtının velisi tarafından verilmesi gerekir.

Hanefiler zekâtı ibadet kabul etmiş, kişinin zekâtla mükellef olabilmesi için zekât verirken mutlaka niyet ve kastının bulunması gerektiğini, ifade etmişlerdir. Zekât gibi ibadetler vekâlet yoluyla gerçekleştirilemeyeceğinden, edâ ehliyetine sahip olmayan çocuğun iradesi dışında ergenlik öncesi malının zekâtının verilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Onlara göre ergenliğe girdikten sonra vekâlet yoluyla zekât verilebilir, çünkü bu durumda çocuğun kendi iradesi vardır. Ergenlik çağına girmeyen çocuk diğer bedenî ibadetlerle mükellef olmadığı gibi zekât ibadetiyle de mükellef değildir. Ancak ergenliğe girince durumu değişir, ergenlikle birlikte niyet ve kasıt kişide vardır.⁶⁷ Hanefiler görüşlerine şu hadisi delil almışlardır:

“Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya kadar, akıl hastalığına duçar olandan aklı başına gelinceye kadar ve çocuktan bulûğ (ergenlik) çağına gerinceye kadar.”⁶⁸

Hanefilerin görüşü esas alındığında nasıl ki namaz, hac gibi ibadetlerle aklı olmayan kişi mükellef değilse demanslı kişi de zekât vermekle mükellef değildir. Demanslıya veli tayin edilip onun adına malından zekât verilemez.

Zekâtla ilgili ayet ve hadisler incelendiğinde zekâtın, kişinin durumuyla değil mal sahibi olmasıyla ilişkilendirildiği görülecektir. Ayette “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et...”⁶⁹ denilmektedir. Ayette zekâtı onlardan al değil onların mallarından zekât al denilmiştir. Aynı şekilde Hz Peygamber Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken ona “...Allah’ın kendilerine, zenginlerden alınıp fakirlere verilecek zekâtın farz kılındığını bildir. Eğer, bunu kabul ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini

66 Serahsî, *el-Mebsût*, II, 162, 163; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Nevâküzü't-teyemmüm”, XVI, 105.

67 Serahsî, *el-Mebsût*, II, 162, 163.

68 Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17.

69 Tevbe, 9/103.

*alma!...*⁷⁰ demiştir. Hadiste ifade edilen zengin kavramı küçük, deli, demanslı vb. bütün kişileri kapsamaktadır. Dolayısıyla zengin demanslının zekâtla mükellef olması sosyal adaletin gerçekleşmesine katkı sağlar. Zira zekât zenginlikten kaynaklanan malî bir ibadettir. Zekât vermekle mükellef kişinin topluma karşı yükümlülükleri olduğu açıktır.

Malî ibadetlerden bir diğeri kurbandır. Demanslının gösterdiği semptomlar dikkate alındığında ilk evredeki demanslı sefeh kişinin özelliklerini taşımaktadır. Bu evrede kendisine yardımcı olacak vekil vb. kişiler bulunduğu zaman aldanması önlenecek, böylece kurbanı satın alıp kesebilecektir. İkinci ve üçüncü evredeki demanslı akli melekelerini kaybettiğinden bu evrelerdeki hastaya kurbanın vacip olmadığı kanaatindeyiz.

7.3. Demanslının Bedenî-Malî İbadetleri

Bedenî-malî ibadet ile kastedilen hac ibadettir. Hac ibadetinin sağlık, malî yeterlilik ve yol emniyeti yönünden⁷¹ haccetme imkânına sahip, Müslüman, hür, haccetmeye güç yetirebilenlere farz olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.⁷²

İbadet yükümlülüğü akıl ve bulûğla başlar. Bir diğer şart ise ibadete güç yetirebilmektir. Nitekim Âl-i İmrân sûresinin 97. ayetinde haccın “gücü yetenlere” farz kılındığı bildirilmektedir.

Hac yolculuğuna katlanamayacak, ya da fiilen haccedemeyecek derecede hasta olanlar ile yaşlılar, hac kendilerine farz olsa bile, eda ile yükümlü değildirler. Bu durumda olanlar şartları oluştuğu takdirde bizzat haccederler. Eğer şartlar oluşmazsa kendi yerlerine bedel göndererek hac yaptırırlar.⁷³ Dolayısıyla demanslının orta ve ağır (geç) evrede gösterdiği semptomlar dikkate alındığında bu evrelerde kişinin haccı eda edebilecek kadar kendine gelip, akli melekelerinin hacca mükellef olacak durumda olmaması nedeniyle haccın farz olmadığı söylenebilir. Zira bu evredeki demanslı haccı eda ettiği takdirde haccın şartlarından bir tanesi olan akıllı olma şartına haiz olmadığı için haccı geçersizdir. Ancak demanslı hafif evrede bulunurken akli melekesi haccı eda edecek kadar yerine gelmişse bu durumda yaptığı haccın geçerli olduğu söylenebilir. Daha önce ifade edildiği üzere hafif evrede demanslı sefih kişi gibidir. Sefih kişinin velisi tarafından hacca gönderilirken

70 Nâsir, “Zekât”, I; Müslim, *el-Müsned es-Sahih el-Muhtasar*, “Eymân”, 7; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Zekât”, I.

71 Tirmizî, “Hac”, 4.

72 Merginânî, *el-Hidâye*, I, 132; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’*, II, 120-121; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 213.

73 Merginânî, *el-Hidâye*, II, 482.

hac masraflarını karşılamak üzere sefihin velisinin güvenilir bulduğu kişiye sefihe harcanmak üzere para verilerek hac yaptırılabilir.⁷⁴

Kişi haccetmeye gücü yettiği halde hac yapmadan ölmüşse, onun yerine hac yapılması gerektiği Hz Peygamber'in uygulamaları da dikkate alınarak ifade edilmiştir.⁷⁵ Aynı şekilde hac yapabilecek şartları taşıırken haccetmeyip ertelemiş ve bu sırada demans hastalığına yakalanmışsa bu durumda demanslı adına masraflar onun malından karşılanarak vekâleten hac yapılması gerektiği söylenebilir.

7.4. Demanslının Malî Tasarrufları

Demanslının malî tasarrufları denildiğinde alış-veriş, kira gibi akitler akla gelmektedir. Bu akitlerin bazılarının geçerliliği bizzat akitlerle ilgili olabildiği gibi bazılarının geçerli olabilmesi akit yapan kişinin durumuyla ilgilidir. Bazı akitlerin geçerli olması akit yapılan yerle ilgilidir. Akit yapan kişinin akıllı olması gerekir. Hanefiler delinin, temyiz çağına ulaşmayan çocuğun yaptığı akit ve kira sözleşmelerinin geçerli olmadığını, akitlerin geçerli olabilmesi için bulûğa ermenin şart olduğunu, mümeyyiz çocuğun velisi tarafından izin verilmişse geçerli olacağını, eğer mahcur ise bu durumda akdin geçerliliğinin velisinin iznine bağlı olduğunu kabul etmişlerdir.⁷⁶ Malikiler mümeyyiz olmayı alışveriş ve kira sözleşmelerinin geçerli olabilmesi için şart koşmuşlar, aynı şekilde bâliğ olmayı akitlerin nefaz şartı olarak kabul etmişlerdir. Buna göre mümeyyiz çocuk kendisi için bir yer kiralsay veya ticaret yapsa velisinin rızasına bağlı mevkuf bir akit olarak gerçekleşir.⁷⁷ Şâfiî ve Hanbeli mezhepleri ise alışverişin geçerli olabilmesi için bâliğ ve akıllı olmayı şart koşmuşlardır.⁷⁸

Demanslı hastanın -gösterdiği semptomlar dikkate alınarak- hafif evrede sefih kişinin tâbi olduğu hükümler çerçevesinde incelenmesi gerekmektedir. Fakihler sefih kişiye hacir uygulanıp uygulanmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, akıllı olarak bulûğ çağına eren sefihe hacr uygulanamayacağını kabul etmiştir. Ona göre yirmi beş yaşına kadar malının idaresi kendisine verilmez. Onun tasarrufta bulunması engellenir. Yirmi beş yaşına ulaştığında rüşdü görülmeyip, malını yerli yerince kullanamasa da Ebû Hanîfe'ye göre malı kendisine verilir.⁷⁹

74 Merginâni, *el-Hidâye*, III, 280.

75 Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 148.

76 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 176.

77 Desûkî, *Hâşiyeti'ü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir*, IV, 3.

78 Şirbinî, *Muğni'l-mutâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*, II, 332.

79 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 171.

Ebû Hanîfe dışında Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybani, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel sefihlerin, mallarını telef etmelerini engellemek için hacredilmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.⁸⁰

Hastalığın birinci evresinde bulunan demanslı, eğer malını saçıp savuruyor ve insanlar tarafından aldatılıyorsa, kişide bulunan bu durum ona sefih gibi muamele edilmeyi gerektirmektedir. Zira sefihte bulunan bütün özellikler (illet), demanslının birinci evresinde görülmektedir. Bu konuda yapılan testlerden sonra mahkemeye başvurulup tam teşekküllü bir hastaneden heyet raporu alınarak demanslının malî tasarrufları konusunda hacir kararı alınması hem hasta hem de yakınları açısından faydalı olacaktır.

Orta evredeki demanslı, ma'tûhun taşıdığı genel özellikleri taşımaktadır. Bu evredeki demanslının durumu ister doğuştan ister sonradan meydana gelsin anlayışı az, sözleri çelişkili, davranış ve muhakeme yürütücü fonksiyonları zayıftır. Hukuki tasarruflar konusunda mümeyyiz çocuk için geçerli olan üçlü ayırım (tamamen yararına, tamamen zararına, hem zarar hem de yarar ihtimali bulunan tasarruflar) burada da geçerlidir. Fıkıh kitaplarında ma'tûh genellikle mecnûna benzetilerek malî tasarrufları geçersiz sayılmıştır.⁸¹ Orta evrede demanslının malî tasarrufları yapılan testlerden sonra daha önce hacir kararı için mahkemeye başvurulmamışsa, mahkemeye başvuruyla hacir kararı alınması hem hasta hem de yakınları açısından faydalı olacaktır.

Üçüncü evredeki demanslıda edâ ehliyetinin temelini oluşturan temyiz ve akıl ortadan kalkmıştır. Bu evredeki demanslıyı, mecnûn-i mutbak hükmünde kabul ettiğimizden akıl zail olduğu için kişinin edâ ehliyeti ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla malî tasarrufları geçersizdir. Çünkü malını koruyamamakta, malını kullanırken maslahatına göre hareket edememektedir. Üçüncü evredeki demanslının semptomları mecnûna benzemektedir. Mecnûnluk ister doğuştan ister daha sonra meydana gelsin, hacir uygulanması gerektiği konusunda fakihler arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁸²

Orta ve ileri evrede demanslı, halet-i ruhiyesi gereği verebileceği yanlış kararlar sebebiyle hem kendisine hem de yakınlarına maddi ve manevi zararlar verebilmektedir. Demanslının özellikle orta ve ileri evrede, malî tasarruflarının geçersiz ya da feshedilebilir kabul edilmesi ifade edilen zararların önlenmesini sağlayacaktır.

80 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 171; V, 135.

81 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 170.

82 *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, "Nevâküzü't-teyemmüm", XVII, 92.

7.5. Demanslının Hibe vb. Tasarrufları

Bu kısımda demanslının bulunduğu üç evre açısından bağışlarının hibe, sadaka, vakıf ve vasiyet vb. tasarruflarının hükümleri incelenecektir.

Demanslılar hafif evrede yargılama yeteneğini yani akli yetilerini tam olarak kaybetmediklerinden, bağımlı olmadan yaşamını sürdürebilmektedir. Bu evredeki demanslının gözlemlenmesi kontrol altında tutulması gerekmektedir. Gösterdiği semptomlar dikkate alındığında onun için sefihlik durumu söz konusu olabilir. Bu aşamada demanslının yaptığı hibe, vasiyet, vakıfla ilgili durumların dikkate alınıp incelenmesi gerekmektedir.

Ebû Hanîfe dışında Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybani, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel sefihlerin, mallarını telef etmelerini engellemek için hacredilmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.⁸³ Birinci evredeki demanslının mallarında oluşturacağı vakıf, bağış kapsamında değerlendirildiğinde çoğunluğun görüşüne göre geçerli değildir. Kendisinin ve varislerinin korunması açısından birinci evredeki demanslının malî tasarruflarına hacir konulup mallarının korunması önem arz etmektedir.

Mezhepler arasında genel kabul gören görüşe göre sefihin karşılıksız hibesi geçerli değildir.⁸⁴ Birinci evredeki demanslıyı sefih gibi kabul ettiğimizden, karşılıksız hibeleri de geçersizdir.

Hayır yapma yollarından bir tanesi de vasiyettir. Safih kişinin özelliklerini taşıyan birinci aşamadaki demanslının vasiyeti Hanefilerin dışında geçerli kabul edilirken, Hanefiler de istihsânen geçerli saymışlardır.⁸⁵ Vasiyet yapısı gereği kişinin sırf zararına olan bir tasarruf değildir. Birinci evredeki demanslıya vasiyet konusunda kısıtlama getirmeye gerek yoktur. Şöyle ki demanslı vasiyet yaptığında eğer yaşarsa vasiyet ölüm sonrası geçerli bir tasarruf olduğu için mallar ölünceye kadar kendisinin olmaya devam edecektir. Eğer vasiyet yaptıktan sonra vefat ederse bu durumda vasiyet uygulanacaktır. Bu da demanslıya sevap kazandıracaktır. Bu ise faydasına olan bir durumdur. Ölen demanslının sevaba ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Birinci evredeki demanslının vasiyetinin geçerli olması konuya daha doğru bir yaklaşımdır.

Orta evredeki demanslının gösterdiği semptomlar ma'tûhun özelliklerini taşımaktadır. Ergenliğe ma'tûh olarak giren kişinin akli eksiktir. Dolayısıyla temyiz

83 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 171; V, 135.

84 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 118.

85 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 126.

öncesi çocuk gibidir.⁸⁶ Bağışlar, vakıf, hibe, vasiyet vb. şekillerde olabilmektedir. Malın vakfedilmesi karşılıksız temlik çeşitlerinden bir tanesidir. Kişinin malına zarar veren bir malî tasarruf çeşididir. Temyiz öncesi çocuğun sırf zararına olan tasarruflara yetkisi yoktur.⁸⁷ Dolayısıyla orta evredeki demanslının malını vakfederek kendisine ve mirasçılara zarar vermemesi açısından malını vakfetmesinin engellenmesi gerekmektedir.

Hibe ve hediyein geçerli olabilmesi için hibe edenin bulûğ çağına girmiş, akıllı ve hibe edeceği mala sahip olması gerekir.⁸⁸ Vasiyetin aklî melekeleri yerinde olan kişilerce yapıldığında geçerli olacağı hususunda fakihler arasında icma vardır.⁸⁹ Temyiz öncesi çocuğun özelliklerini taşıyan orta evredeki demanslının, aklî melekeleri yerinde olmadığı için yaptığı hibe ve verdiği hediyeler geçerli değildir.

Ağır evrede demanslı aklını yitirdiği için semptomları mecnûnun özelliklerini taşımaktadır. Mezheplerin mecnûn hakkındaki genel kanaati bağış ehliyetine sahip olmadığı yönündedir. Yapılan bağışlar her ne kadar ahirete müteallik sonuçları olsa da dünyevi bir karşılığı yoktur. Demanslının beyanları geçerli değildir çünkü yaptığı bağışları zararına olan tasarruflardır.⁹⁰ Dolayısıyla demanslının içinde bulunduğu ağır (geç) evrede yaptığı hibe, vakıf, vasiyet gibi bağışları geçerli değildir. Kişinin mal varlığında artışa sebep olan kişinin hangi durumda olursa olsun başkalarının onayına ihtiyaç duymadan kabul edebildiği (vasiyet, sadaka, hibe kabulü gibi) tasarrufları geçerlidir.⁹¹

7.6. Demanslının Evlenme ve Boşaması

Kaynaklarda “ahvâl-i şahsiyye” kavramıyla kişinin aileyi ilgilendiren nişan, eşlerin hakları, boşanma vb. konular ele alınmaktadır. Bu bölümde demanslının üç evresinin ahvâl-i şahsiyye ile ilgili konuları ele alınacaktır.

Hafif evredeki demanslı gösterdiği semptomlar itibariyle kaynaklarda ifade edilen sefihin özelliklerini taşımaktadır. Fakihler sefihlik dolayısıyla hacir uygulanan kişinin nikâhının geçerli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁹² Ancak

86 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 340.

87 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 118.

88 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 370.

89 İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 244.

90 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 334.

91 Bilmen, *Hukuki İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I, 228.

92 Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, III, 436, 437; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 244; *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “İznü'l-veliyi”, II, 383.

mahcur sefihin nikâhının geçerliliğinin velisinin iznine bağlı olup olmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁹³

Hanefî ve Hanbelî mezhepleri veli izni aranmaksızın sefihin nikâhının geçerli olacağını kabul etmektedir. Hanefî ve Hanbelî dışındaki mezhepler nikâh akdini alışveriş gibi kabul ettiklerinden geçersiz sayarken Hanefî ve Hanbelî mezhepleri nikâh akdini doğrudan malî bir akit kabul etmeyip, içerik itibariyle malî bir akit kabul ettikleri için sefihin nikâhının geçerli olacağını ifade etmişlerdir.⁹⁴

Malikî ve Şafiî mezhepleri sefihin velisinin izni olmadan yaptığı evliliğin geçerli olmadığını söylerken,⁹⁵ gerekçe olarak evliliğin bir yönü ile (mehir) malî bir ibadet olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁶

Evlilik akdi mal elde etmek amacıyla yapılan bir akit değildir. Aslı itibariyle nikâh insani ihtiyaçtan dolayı meşru kılınmış bir akittir. Nikâh akdi sefihin özelliklerini taşıyan demanslının sırf menfaatine alan bir akittir. İlk evredeki demanslının evliliğini veli iznine bağlı olmaksızın geçerli saymak konuya daha doğru bir yaklaşımdır. Aynı şekilde demanslının boşanmasını geçerli kabul etmek gerekmektedir. Akdin kurulmasını kabul ettiğimiz demanslının akdi sonlandırma yetkisini tanımayı da gerekli kılmaktadır. Fakihlerin çoğu da sefihe talak hakkının verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.⁹⁷

Zihinsel engellilerin zinaya yeltenmemeleri, gözetim altında tutulabilmeleri ve hizmetlerinin görülebilmesi için evlendirilmelerinde sakınca yoktur. Ancak kişinin zihinsel engeli delilik veya bunaklık seviyesine ulaşmışsa bu kişilerin nikâh kıymaları ve evlenmeleri geçerli değildir. Zihinsel engeli ileri boyutlarda olan kişiler kendilerinin nelerden hoşlandığını, karşısındaki insanı nasıl mutlu edebileceğini bilememektedir.⁹⁸ Malikî mezhebi, ma'tûhun mecnûn-i mutbak hükmünde kabul edildiğinde ma'tûhun babası ve velisinin evlendirme yetkisinin olduğunu, Şafiî mezhebi ise ma'tûhun evlenmesinin menfaatine olduğu için, ma'tûhun arzusu varsa hâkimin onu evlendirebileceğini kabul etmiştir.⁹⁹ Demanslının hastalığı üçüncü evreye ulaştığında gösterdiği semptomlar mecnûnun özelliklerini göstermektedir. Mecnûn kişinin mükellef olmadığı, sorumluluğun kendisine

93 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 244.

94 *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, "İznü'l-veliyi", II, 383; "Men lehü velâyetü't-tezvic", II, 383.

95 *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, "Tezvic", XI, 252.

96 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 244.

97 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 355.

98 Mâverdî, *el-Hâvî el-kebîr fi fikhî mezhebi'l-İmâm eş-Şafiî Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, IX, 118.

99 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 50.

yüklenemeyeceği fakihler tarafından kabul edilen bir husustur. Evlilik hak ve sorumlulukları içerisinde barındıran bir akittir. Dolayısıyla evliliğin gereklerini kavrayamayacak durumda olan mecnûn, özelliği taşıyan ağır evredeki demanslının evliliğinin geçerli olması, hukuki ve toplumsal hayat açısından telafisi güç durumların önlenmesini sağlayacaktır.

Demansın üçüncü evresindeki mecnûn olarak kabul edebileceğimiz hastadan edâ ehliyeti tamamen kalktığı, ikinci evredeki demanslıda ise noksan edâ ehliyeti bulunduğu için bu evredeki demanslının talakı geçerli değildir. Zira fakihler ma'tûh ve mecnûnu, bâliğ olmayan gayri mümeyyiz çocuk gibi kabul ederek talakını geçerli saymamışlardır.¹⁰⁰ Ayrıca sarhoşluk vb. akli gideren durumlarda talakın vuku bulmayacağı hususunda fakihler arasında icma olduğu nakledilmektedir.¹⁰¹ Sonuç itibarıyla demanslının ikinci ve üçüncü evresinde talakın mahiyetini kavrayamayacak durumda olması sebebiyle, talakının ma'tûh ve mecnûna kıyasla geçersiz olduğunu söyleyebiliriz.

7.7. Demanslının Suç İşlemesi ve Had Uygulanması

Demanslı hafif evrede gösterdiği semptomlar itibarıyla bulûğa ermiş sefih kişilerin özelliklerini göstermektedir. Sefih, had veya kısas gerektiren (örneğin hırsızlık, içki içme, iftira, cinayet vb.) suçlar işlediğinde ve suçu ikrar ettiğinde, ceza alabileceği fakihler arasında genel kabul gören bir görüştür.¹⁰² Ancak sefihin mali sorumluluklar doğuran ikrarlarının (örneğin hata ile adam öldürme, şibh-i amd (kasıtlı öldürmeye benzer öldürme))geçerli olmadığı bu konuda muhalif bir görüş ortaya konulmadığı belirtilmiştir.¹⁰³ Bu itibarla birinci evredeki demanslının ceza ehliyetinin var olduğu bu yüzden bedensel, malla ilgisi olmayan durumlarla ilgili ikrarlarının geçerli olduğu ifade edilebilir.

Demanslı, semptomları itibarıyla orta evrede ma'tûh, üçüncü evrede ise mecnûn kişinin özelliklerini taşımaktadır. Küçük çocuk, baygın, uyuyan ve mecnûn kişilerin kısas gerektiren suç işlediğinde kısas uygulanmayacağı hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.¹⁰⁴ Bu konuda Hz Peygamber'in "Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya ka-

100 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 171; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 487.

101 İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 378.

102 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 171.

103 İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 354.

104 İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 284.

dar, akıl hastalığına duçar olandan akli başına gelinceye kadar ve çocuktan bulûğ (ergenlik) çağına gerinceye kadar.”¹⁰⁵ hadisi delil getirilmektedir.

Kıyas ve hadler yapıları itibariyle ağır cezalardır. Çocuğa ve aklî dengesi yerinde olmayan suçlulara uygulanmaz. Fakihler bu kişilerin hata ile cinayet işleyen kişi gibi düşünülmesi gerektiğini fade etmişlerdir.¹⁰⁶ Akli dengesi yerinde olmayan demansın ikinci ve üçüncü evresinde olan hastalar da, hata ile cinayet işlemiş gibi kabul edilmeli, işlenen suçun cezasız bırakılmaması için bu evrelerdeki demanslılara hâkimin takdir edeceği tazir cezası verilmelidir.

Had ve kıyas hükmü verildikten sonra aklını yitiren kişilerin durumlarını da fakihler ele almışlardır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre aklî melekeleri yerindeyken cinayet işleyen sonra akıl hastası olan kişilerden kıyas ve had cezalarının düşmeyeceğini, bu cezaların uygulanacağını belirtmişlerdir. Suçun delillerle ya da ikrar ile ispatlanması arasında fark olmadığını belirtmişler, kişinin ikrarından dönmesinin kabul edilmeyeceği kanaatini benimsemişlerdir.¹⁰⁷

Hanefiler ise konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır. Katil hakkında hüküm verilmeden veya hakkında hüküm verilir maktulün velilerince kıyas etme yetkisi verilmeden önce akli dengesini kaybetmişse, istihsânen kıyas cezasının kişinin edâ ehliyetinde kusur meydana geldiği için diyete dönüşeceğini, diyetin maktulün velilerine verileceğini belirtmişlerdir. Ancak kıyas uygulanmak üzere maktulün velilerine verildikten sonra katil aklını kaybetmişse, bu durumda velilerinin kıyas isteme haklarının olduğunu çünkü mahkeme kıyas hükmü verdiği için kişinin akli olduğu için ceza ehliyetinin de olduğunu, kabul etmişlerdir. Bu hükümler mecnûn-i mutbak içindir. Ancak kişi mecnûn-i gayr-i mutbak ise bu durumda kendine geldiğinde kişiye kıyas uygulanması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Maliki mezhebi ise mecnûnun akıllanmasının bekleneceğini akıllanması durumunda kıyas edileceğini, eğer iyileşmesinden ümit kesilmişse malından diyet ödeneceğini, mecnûn iyileşmediği sürece kıyas uygulanmayacağını belirtmişlerdir.¹⁰⁹

Hadlerin uygulanabilmesi için bulûğa ulaşmanın şart olduğu, çocuk ve mecnûndan sorumluluğun kaldırıldığı konusunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Bu konuda çocuk, mecnûn ve bulûğa ermeyen kişilerden sorumluluğun kaldırıldığını ifade eden hadisler dikkate alınmıştır.¹¹⁰ Demansın ikinci ve üçüncü

105 Ebû Dâvud, “Hudûd”, 17.

106 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 284.

107 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 284.

108 İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, VI, 532.

109 *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, “Hudûd”, XVI, 115.

110 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 66.

evresinde hastaya hadlerin ve kısas cezasının uygulanmaması gerektiğini kabul etmenin konuya daha doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

Ma'tûhun ve mecnûn gibi kabul ettiğimiz ikinci ve üçüncü evredeki demanslı verdiği zararları velisine telafi ettirmek gerektiği kanaatindeyiz. Haksız fiillerden doğan malî sorumluluklar doğumdan itibaren kişinin kazanmış olduğu vücut ehliyetine sahip olması sebebiyle gerekli bir durumdur. Burada asıl olan failin değil haksız fiile muhatap olan mağdurun hakkının korunmasıdır.¹¹¹

7.8. Demanslının Kefâretlerle Mükellefiyeti

Kefâret, dinin belirli yasaklarını ihlâl eden kimsenin hem ceza hem de Allah'tan mağfiret dilemek maksadıyla yükümlü tutulduğu köle âzat etme, oruç tutma, fakiri doyurma ve giydirme gibi malî veya bedenî nitelikli ibadetlerin genel adıdır.¹¹²

Kefâretin hangi kişilere gerektiği konusunun fakihleri iki gruba ayrıldığını söyleyebiliriz.

Şâfiî ve Hanbelilere göre kefâret vermek için kişinin mükellef olması şart değildir. Onlara göre kefâret cinayetten kaynaklanan mâlî bir haktır. Hem çocuğun hem de mecnûnun cinayet işleme gücü vardır. Küçük çocuk ve mecnun kefâret gerektiren bir suç işlediklerinde kefâret verilmesi gerektiği görüşüne diyete kıyas ederek ulaşmışlardır. Kefâret ödemeyi mecnûn veya çocuğun akrabalarına bakma yükümlülüğü gibi düşünmüşlerdir.¹¹³

Hanefiler ise küçük çocuk ve mecnûna kefâret gerekmediğini çünkü kefâretin dinde ibadet olarak ortaya konulduğunu nasıl ki namaz oruç vb. ibadetler çocuğa, mecnûna ve kâfire gerekli değilse aynı şekilde kefâretin de sayılan gruplara gerekmediğini ifade etmişlerdir.¹¹⁴

Kanaatimizce kefâreti namaz ve oruca kıyas etmek doğru değildir. Namaz ve oruç özü itibariyle ibadettir. Kefâret ise ceza niteliği taşır. Ancak içerik itibariyle mali ibadetlere benzediğini kabul etmek gerekmektedir. Demanslının üçüncü evresindeki kişi kefâret gerektiren suç işlediğinde akli dengesi yerinde olmadığından kefâretlerle mükellef tutulmaması gerektiği ifade edilebilir.

111 Çalış - Yaman, *İslâm Hukukuna Giriş*, 224.

112 Yaran, "Kefâret", *DİA*, XXV, 179.

113 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 513.

114 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 171.

7.9. Demanslının Borç İkrarı

Fakihlerin çoğunluğu sefihin borç ikrarında bulunmasının, başkasının malına zarar vermesinin, elinde bulunan malın başkasının olduğunu ikrar etmesinin kendisine hacir uygulandıktan sonra ya da hacir uygulanmadan önce gerçekleşmesi arasında herhangi bir fark olmaksızın onun çocuk hükmünde olduğunu ve tasarruflarının geçersiz olduğunu belirtmişlerdir. Sefihin ikrarlarının geçerli olmamasına gerekçe olarak sefihin mallarının korunmasının amaçlandığını ileri sürmüşlerdir.¹¹⁵ Birinci evredeki demanslı daha önce ifade edildiği gibi sefihin özelliklerini taşıması sebebiyle demanslının ilk evrede yaptığı borç ikrarı, başkasının malına verdiği zarar, elinde bulunan malın başkasının olduğuna dair ikrarı vb. bütün yaptığı tasarruflar sefihle aynı özellikleri taşıdığı için geçersiz olmalıdır.

Orta evredeki demanslı ma'tûhun özelliklerini taşımaktadır. Ma'tûha kıyasla bu evredeki demanslının borç ikrarı geçerli değildir.¹¹⁶ Aynı şekilde son evrede bulunan demanslı mecnûn özelliklerini taşıdığından borç ikrarları geçersiz olmalıdır. Zira borç ikrarlarının geçerli olabilmesi için akıllı, tercih kabiliyeti olan kişiden sadır olması gerekmektedir. Üçüncü evredeki demanslı akli melekelerini kaybetmiş durumdadır. Dolayısıyla çocuk, mecnûn, uyuyan, bayılan kişilerin ikrarlarının geçersiz olduğu genel kabul gören bir görüştür.¹¹⁷

8. GÜNÜMÜZ HUKUKUNDA DEMANS

Medeni kanun, İslam hukukundaki vücûb ve edâ ehliyetine benzer bir tasnife giderek, ehliyeti hak ve fiil ehliyeti olarak sınıflandırmıştır. İnsanın sahip olduğu bu hakları da şu şekilde tanımlamıştır: Her insan hak ehliyetine sahiptir. Hak ehliyeti bütün insanların genel ve eşit olarak, hak ve borçlara sahip olabilme yeteneğini ifade eder. Fiil ehliyeti ise kendi fiilleriyle hak edinebilme ve borç altına girebilme yetkisini verir.¹¹⁸ Medeni hukukta ifade edilen hak ehliyeti doğuştan, fiil ehliyeti ise sonradan kazanılmaktadır. Fiil ehliyeti olabilmesi için kişinin reşit olması, kısıtlı olmaması ve ayırt edebilme gücüne sahip olması gerekir.¹¹⁹ Günümüz hukukuna göre demanslı kişi ehliyeti sınırlandırılmış diğer kişiler gibi hak ehliyetine sahiptir. Ancak fiil ehliyetiyle ilgili konular medeni kanunda ilgili maddelerde¹²⁰ düzenlenmiştir.

115 Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV, 158.

116 İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 109.

117 Zeylai; *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenz'id-dakâik ve Hâşiyetü'ş-Şelebi*, V, 3.

118 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf> (Medeni kanun mad: 8,9) (erişim tarihi: 15.12.2021)

119 Medeni hukuk mad: 11-15.

120 Medeni hukuk mad 10: Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır.”

Mad: 14: “Ayırt etme gücü bulunmayanların, küçüklerin ve kısıtlıların fiil ehliyeti yoktur.”

Günlük yaşam fonksiyonlarını devam ettirebilmesini engelleyen, ilerleyici akıl hastalığı olan demans (halk tabiriyle; bunama), zihinsel gücün zarar görmesi veya ortadan kalkmasıdır. Öğrenme, hafıza, dil işlevleri ve kişilik gibi zihinsel fonksiyonlarda ortaya çıkan toplumsal ve çalışma hayatını etkileyen, geri dönüşü olmayan, beyin hastalığıdır. Demansın ceza hukukunun akıl hastalığını düzenleyen ilgili maddelerinin¹²¹ kapsamına girdiği ifade edilmiştir. Nitekim, demansın ceza hukuku hükümleri ışığında akıl hastalığı sayıldığına ve isnat yeteneğini etkiler bir mahiyet arz ettiğine dair pek çok Yargıtay kararı bulunmaktadır.¹²² Doktrinde de demans isnat yeteneğine etki eden akıl hastalıkları arasında sayılmaktadır. Konuyla ilgili olarak şöyle bir olay aktarılmaktadır: Hırsızlıklarda da demans saptanabilir. Hasta hırsızlık fiilini planlamadan, toplumsal saygınlığı ile bağdaşmayan ve ihtiyacı olmayan eşyaları toplayabilir. Hasta neyi, niçin çaldığını bilmez. Hırsızlık esnasında ve sonrasında, gizlilik için gerekli önlem ve tedbir almaz. Hırsızlık eylemini unuttuklarından dükkândan aldığı eşyanın parasını vermeden konfü (bilinç bulanıklığı) durumunda, mal ile dışarı çıkabilir. Çalma gerekçesi bulunamaz. Hırsızlık fiilinin maddi unsuru gerçekleşmediğinden bu fiillerin hırsızlık fiili olarak değerlendirilemeyeceği kabul edilebilir.¹²³

Günümüz hukuklarında hâkim olan yaklaşım; tıbbın akıl hastalığı kabul ettiği her rahatsızlığın kişinin fiil ehliyetini (özellikle işlem ehliyetini) mutlaka ortadan kaldırmış sayılmaması yönündedir. Buna göre akıl hastalığının bu anlamdaki ehliyeti etkileyebilmesi için temyiz gücünü, yani makul şekilde hareket edebilme iktidarını, hastanın fiillerinin sebep ve sonuçlarını idrak edebilme kabiliyetini ortadan kaldıracak nitelikte olması gerekir. Mesela sara ve şizofreni tıp ilmi yönünden akıl hastalığı olmakla birlikte kişinin sırf bu sebeple fiil ehliyetine sahip olmadığı söylenemez. Hukuken akıl hastalığı hükümlerinin uygulanabilmesi, bu hastalıkların kişinin hukuki değerlendirmeye tabi tutulan fiili işlediği sırada temyiz kudretini ortadan kaldırmış olmasına bağlıdır. Bu yaklaşım ile İslam hukukundaki cünun-ı mutbak ve cünun-ı gayr-i mutbak ayrımının temelindeki düşünce ve cünuna bağlanan fikhî sonuçlar arasında paralellik bulunduğu görülmektedir.¹²⁴

121 Türk Ceza Hukuku, mad: 32: "Akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez. Ancak, bu kişiler hakkında güvenlik tedbirine hükmolunur."

122 Geniş bilgi için bk. Yurtcan, Yargıtay Kararları Işığı Altında, Türk Ceza Kanunu I-II (Genel Hükümler), I, 609-622.

123 Bilge, "Hırsızlık Fiillerinde Cezai Sorumluluk", 153, 157, 159.

124 Dönmez, "Cünûn", *DİA*, VIII, 126.

Medeni kanunda akıl hastalığı veya zayıflığı, kısıtlama sebepleri arasında sayılmaktadır.¹²⁵ Demanslı hastaların işledikleri çeşitli suçlarla ilgili yerel mahkemelerce verilen kararların Yargıtay'da temyiz incelemesi sonucunda Yargıtay genel kurulunca verilmiş pek çok karar vardır.¹²⁶ Bu kararlar incelendiğinde demanslının hastalığının hangi aşamada olduğu ve suçu işlerken hasta olup olmadığının belirlenmesi üzerinde durulmuş, ayrıca hasta hakkında tam teşekküllü devlet hastanesi bünyesinde oluşturulan sağlık kurulu ya da Adli Tıp Kurumu tarafından verilen sağlık kurulu kararı bulunması gerektiği belirtilmiştir. Tek hekim tarafından veya bir Adli Tıp Kurumu uzmanı tarafından düzenlenen rapor ile yetinilerek yazılı şekilde hüküm kurulması, bozma sebebi olarak görülmüştür.¹²⁷ Nitekim sağlık kurulu kararları dikkate alınarak verilen kararların Yargıtay'ca incelenmesi sonucunda akıl hastalıklarına ceza verilemeyeceğine hükmedilmiş, bu tür hastaların gözetim altında tutulmaları gerektiği belirtilmiştir.¹²⁸

Günümüz hukukunda demans hastalığının ilerleyici seyri dikkate alınmış, hastanın bulunduğu evreler dikkate alınarak düzenlemeler yapılmıştır. Demanslının ağır evreye ulaşmasıyla birlikte hukuki sorumluluğunun kalktığına hükmedilmiştir.¹²⁹

SONUÇ

Daha çok yetişkinlerde görülen ve tamamen tedavi edilemeyen demans hastalığıyla ilgili olarak yapılan çalışmada elde edilen sonuç ve bulgular maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

1. Demans hastalığı genellikle erken, orta ve ileri evre olmak üzere üç evreden oluşmaktadır. Bu hastalığın ilk evresi ile son evresi arasında büyük fark bulunması sebebiyle demans hastalığıyla ilgili hukukî ve fikhî değerlendirmelerin tam teşekküllü hastanelerde bulunan sağlık kurullarınca yapılan değerlendirmeler çerçevesinde hastalığın şiddetine ve bulunulan evrelere göre yapılması gerekmektedir.

125 Türk Medeni Kanunu, madde 405: "Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır." Görevlerini yaparlarken vesayet altına alınmayı gerekli kılan bir durumun varlığını öğrenen idarî makamlar, noterler ve mahkemeler, bu durumu hemen yetkili vesayet makamına bildirmek zorundadırlar.

126 Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 99, 111, 213.

127 Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 99, 111, 213.

128 Yurtcan, *Yargıtay Kararları Işığında, Türk Ceza Kanunu (Genel Hükümler)*, 619, 621, 625, 627, 628, 629.

129 Geniş bilgi için bk. Türk Ceza Hukuku, mad: 32.

2. Bedenî ibadetleri ilk evredeki demanslının yapması gerekir. Orta ve ileri evredeki demanslı aklî melekelerini kaybettiği için bedenî ibadetleri yapmakla sorumlu değildir. Üç evrede de demanslı mâlî ibadetlerle sorumludur. Hem malî hem de bedenî ibadetleri ilk evredeki demanslı yapması gerekirken orta ve ileri evredeki demanslıdan yapması beklenmez.

3. Demanslının alışveriş için birinci evrede mahkeme kararıyla hacir konulması gerekmektedir. Orta ve ileri evredeki demanslının malî tasarruflarının geçersiz ya da feshedilebilir nitelikte olduğunun kabul edilmesi, gerek kendisine gerekse çevresine vereceği zararların önlenmesini sağlayacaktır. Demanslının bağışlarından sadece erken evredeki demanslının vasiyeti geçerlidir. Bunun dışındaki vakıf, hibe gibi bağışları hastalığın her üç aşamasında da geçerli değildir.

4. Birinci evredeki demanslının nikâhı ve boşaması geçerlidir. Orta ve ileri evredeki demanslının evliliği ve boşaması geçerli değildir. Demanslının kıydığı nikâh hastalığın her üç aşamasında da geçerlidir.

5. İlk aşamadaki demanslı kısas ya da had gerektiren bir suç işlediğinde ceza ehliyetini bu aşamada kaybetmediğinden işlediği suç nedeniyle cezalandırılır. İkinci ve üçüncü evredeki demanslının ceza ehliyeti ortadan kalktığından bu evrelerde işlediği suçlar dolayısıyla cezalandırılmaz. Ancak suç işlediklerinde bu evrelerdeki demanslılara mahkemece belirlenen tazir cezası verilebilir. İkinci ve üçüncü evredeki demanslının verdiği zararları velisine telafi ettirilmesi gerekmektedir.

6. Demanslının borç ikrarı hastalığının her üç evresinde de geçerli değildir.

7. Günümüz hukukundaki ehliyet kavramı ile İslam hukukundaki ehliyet kavramı benzerlik arz etmektedir. Yargıtay kararlarında demans tanısının konulmasında tam teşekküllü devlet hastanelerinden alınan sağlık kurulu raporlarının geçerli sayıldığı, tek hekimin verdiği demans raporlarının geçerli sayılmadığı ve yerel mahkemelerin verdiği bu türlü kararların Yargıtay'ca bozulduğu görülmektedir.

8. Günümüz hukukunda, demanslının ağır evreye ulaşmasıyla birlikte hukuki sorumluluğunun kalktığına hükmedilmiş, ancak bu evredeki demans hastalarının gözetim altında tutulmaları gerektiği Yargıtay kararlarında özellikle vurgulanmıştır.

Kaynakça

Abdülaziz b. Buhârî, Alâüddin Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, IV, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.

Acat, Meryem, *İslam Hukukunda Akıl Hastalıklarının Muâmelâta Etkileri*, Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

- Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2017.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, İstanbul: İFAV, 1992.
- Aydın, Mehmet Akif, "Avârız", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1989, IV, 108-109.
- Aygün, Atilla, *Salvia Multicaulis Vahl (Lamiaceae) Uçucu Yağının Skopolamine İle Oluşturulan Alzheimer Tipi Demans Rat Modelindeki Etkileri Üzerine Çalışmalar: Davranışsal Yaklaşımlar*, Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017.
- Azımâbâdi, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emir, *Avnül-ma'bûd*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Bilge, Yaşar, "Hırsızlık Fiillerinde Cezai Sorumluluk", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1996, c. 45, sy.1-4, 153-159.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreir b. Nâsir en-Nâsir, Beyrut: Dâru Tüğü'n-Necât, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul: Bilmen Yayını, ts.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed İvaz, *el-Fıkıh ala'l-mezâhibi'l-erba'a*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Sâdü'd-Darânî, Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arafê, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Cünûn", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2012, XIII, 125-129.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Eşâs b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *Usûlü'l-fıkıh*, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1958.
- Eşsiz, Ömer Övünç, *Demansın Hukuki Boyutları*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Güçer, Yeliz, *Demans Tanısı Konmuş Bireylerin Davranış Sorunları İle Beslenme Durumlarının Değerlendirilmesi Ve Buna Yönelik Beslenme Modelinin Geliştirilmesi*, Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Çalış, Halit - Yaman, Ahmet, *İslâm Hukuna Giriş*, İstanbul: İFAV, 2015.
- Gözübenli, Beşir, "Ateh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1989, IV, 51-52.
- Gür, Selahattin, *Alzheimer Hastalığında Mrg Kantitatif Atrofi Analizleri İle Nöropsikolojik Tanı Testleri İlişkisi*, Uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, 2008.
- el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, "Ehliyet", VII, Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1983, 152.
- , "Eserü'l-cünûn fi sükûti's-salât", XVI, 102.
- , "Hudûd", XVI, 115.
- , "İznü'l-veliyi", II, 383.
- , "Nevâküzü't-teyemmüm", XVII, 92.

———, “Tezvic”, XI, 252.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>. (erişim tarihi: 15.12.2021)

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer Abdilaziz ed-Dîmeşki el-Hanefî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-fikir, 1992.

İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî el-Cemmâilî ed-Dîmaşki es-Salihî el-Hanbelî, *el-Muğni*, Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî-Şuayb el-Arnâvûtî, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.

İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-Envâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Karaman, Yahya, *Demanslar*, İstanbul: Simge Publishing, 2011.

Kâsânî, Alaüddîn Ebû Bekr b. Me'sûd b. Ahmed, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.

Kesken, Serdar, “Alzheimer Hastalığı”, *SSK Tepecik Hastanesi Dergisi*, sy. 5/1, 1995, 11-20.

Koçak, Muhsin v.dğr., *Fıkıh Usulü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvî el-kebîr fi fikhî mezhebi'l-İmâm eş-Şafîi Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. eş Şeyh Ali Muhammed Muavvaz ve eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, thk. Ali Himmet Berki, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.

Menekşe, Ömer, *İslâm Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 27 (2016), 147-181

Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.

Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

Müslim, Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Müsned es-Sahîh el-Muhtasar*, thk. Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, ts.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Darü'l-Ma'rife, ts.

———, *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.

Şat, Senanur, *Hafif Bilişsel Bozukluk ve Erken Evre Alzheimer Tipi Demans Hastalarında Yönetici İşlevler ve İleriye Dönük Bellek Performanslarının İncelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Şeybânî, Muhammed, Ebû Abdullah Hasan b. Ferkad, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasen el-Keylânî el-Kâdirî, Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1983.

Şirbinî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.

- Teftâzânî, Sâdüddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavzîh*, Mısır: Mektebetü's-Subeyh, ts.
- Vardarlı, Sena, *Alzheimer ve Demans Hastalığı İçin Bitki Ekstraktlarından Yeni Aday İlaç Molekülü Eldesi*, Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2021.
- Yaran, Rahmi, "Kefâret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 2002, XXV, 179.
- Yurtcan, Erdener, *Yargıtay Kararları Işığı Altında, Türk Ceza Kanunu (Genel Hükümler)*, I-II, Türkiye Barolar Birliği, 2015.
- Zühaylî, Muhammed Mustafâ, *el-Vecîz fî usûli'l-fikhi'l-İslâmî*, Şam: Dâru'l-Hayr, 2006.
- Zeylai, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Ali b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârii; *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzî'd-dekâik ve Hâşiyetü'ş-Şelebî*, Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1895.